

**FUQARO MUHOFAZASI BO'YICHA AHOLINI O'QITISHNI TASHKIL
ETISH**

Dadabayeva Naziraxon Abdurazaqovna

Andjon viloyati Favqulodda vaziyatlar boshqarmasi

Hayot faoliyati xavfsizligi o'quv markazi o'qituvchisi

Tel: + 998 93 444 13 66

Mamadaliyev Zafarbek Abdujabbor o'g'li

Andjon viloyati Favqulodda vaziyatlar boshqarmasi

Hayot faoliyati xavfsizligi o'quv markazi бошлуғи

Tel: + 998 95 013 15 00

Annotatsiya: Hozirgi kunning eng muhim vazifalaridan biri tabiiy va texnogen xususiyatli favqulodda vaziyatlarni oldini olish va ularning oqibatlarini barataraf etishdir. Maqolada tabiiy va texnogen xususiyatli favqulodda vaziyatlar yuz berganda ularni oqibatlarini bartaraf etish, ularni oldini olish va aholi o'rtasida profilaktik tadbirlarni va tushuntirish ishlarini jadallik bilan olib borish hamda rahbar xodimlarni fuqaro muhofazasi sohasida o'qitish to'g'risida so'z yuritiladi

Kalit so'zlar: Favqulodda vaziyat, profilaktika, hayot xavfsizligi, targ'ibot, qutqaruv ishlari, fuqaro muhofazasi

Hayotimiz xavf-xatarlarga to'la. Uni to'g'ri baholay olmaslik juda yomon oqibatlarga olib kelishi mumkin.

Hozirgi iqlim o'zgarishi, atrof muhitni ifloslanishi va istisno tariqasida shuni aytish mumkinki, terroristik xurujlar avj olayotgan zamonda inson o'zini va o'zgalarni qutqarishni, ruhiyatini tushirmay ongli ravishda xarakat qilishni va bunday vaziyatlarda xatarlarni yengib o'tishni bilishlari zarur.

Xavf-hatarlar paytida juda ko'p insonlar noto'g'ri xarakatlari natijasida nogiron bo'lib qoladilar, kasallanadilar va hayotdan ko'z yumadilar.

Bizga ma'lumki, XX asrning 60-yillaridan fuqaro mudofaasi tizimi faoliyat ko'rsatib kelgan. Uning asosiy vazifasi tinchlik davrida va urush sharoitida mamlakat aholisini yalpi qirg'in qurollari va boshqa hujum vositalaridan himoya qilish, urush sharoitida iqtisodiyot bo'ektlarining barqarorligini ta'minlash hamda halokat o'choqlarida qutqarish va tiklash ishlarini o'z vaqtida samarali amalga oshirishdan iborat edi.

Har bir rahbar, har bir favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilish sohasining xodimi texnogen, tabiiy va ekologik favqulodda vaziyatlar yuzaga kelgan vaqtda vaziyatga baho berishni, tezlik bilan tegishli qarorlar qabul qilishni, qidiruv-qutqaruv va shoshilinch ishlarni o'tkazishda boshqaruvni amalga oshirish yo'llarini bilishi va bu

borada yuqori malakaga ega bo'lmog'i kerak. Hozirgi kunda dunyo miqyosida favqulodda vaziyatlar soni ortib, ko'lami kengayib borayotganligini kuzatishimiz mumkin.

O'zbekiston Respublikasi hududida ham ko'plab turdagi favqulodda vaziyatlar sodir bo'lishi mumkin. Bundan tashqari iqtisodiy, informatsion va texnologik kabi yangi xavf turlari ham yuzaga chiqmoqda.

Jamiyat rivojlanar ekan, hech bir davlat, hech bir shaxsni, tabiiy va texnogen xususiyatli favqulodda vaziyatlardan to'liq muhofazalangan deb bo'lmaydi.

Bundan tashqari, favqulodda vaziyatlar kutilmagan vaqtda, kutilmagan joyda sodir bo'ladi. Shu sababli, har bir inson favqulodda vaziyatlarda to'g'ri harakat qilishni bilishi, shikastlangan "o'chog'da" qolgan taqdirda o'ziga va o'zgalarga yordam ko'rsata olishlari, rahbar xodimlar esa, bunday nohush holatlarda boshqarish qobiliyatiga ega bo'lishi kerak.

Bunday qobiliyatga ega bo'lishi uchun birinchi navbatda, mamlakatimizda tizimli ravishda yaratilgan ta'lim Dasturi asosida ilmiy-texnik, huquqiy, tashkiliy-uslubiy o'quv jarayonlarida, talabalar tomonidan egallagan nazariy va amaliy bilimlari orqali shaxsiy va jamoat xavfsizligini ta'minlash bo'yicha mazkur darslikdan to'plagan bilimlarini ishlab chiqarishda amaliyotga tatbiq etish qobiliyatiga ega bo'lishlari talab etiladi.

Hayot xavfsizligi - bu nafaqat zamonaviy inson uchun zarur bo'lgan bilim, qonun va faoliyat sohasi, balki nazariy va amaliy jihatdan ko'p sonli turli xil fanlar, huquqiy me'yorlar va favqulodda vaziyatlarni bartaraf etishda qiyin va xavfli ishlarda katta tajribani o'z ichiga olgan juda murakkab sohadir.

Vaqt o'tishi bilan talabalar soha mutaxassislariga aylanganda, ushbu mumkin bo'lgan o'zgarishlarni darslikda qo'llanilgan so'nggi ma'lumotlardan foydalangan holda ko'rib chiqishlari kerak.

Aholini favqulodda vaziyatlarda harakat qilishga tayyorlashni tashkil etish.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 9 sentabrda "Aholini favqulodda vaziyatlarda harakat qilishga va fuqaro muhofazasi sohasida tayyorlash tartibini takomillashtirish to'g'risida"gi 754-sonli Qarori asosida respublikamiz aholisini favqulodda vaziyatlarga muhofaza qilishga tayyorlash ishlari yo'lga qo'yilgan.

Aholi va hududlarni favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilishning qonuniy asosini O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmonlari, O'zbekiston Respublikasi Qonunlari, Vazirlar Mahkamasining Qarorlari va Favqulodda vaziyatlar vazirining ko'rsatma va boshqa tegishli me'yoriy hujjatlari tashkil etadi.

Fuqarolarni favqulodda vaziyatlarda harakat qilishga tayyorlash mulkchilik shakllaridan qat'iy nazar korxonalarda, muassasalarda (ta'lim, tibbiyot muassalarida) va tashkilotlarda, yashash joylarida, ularning yoshlari va ijtimoiy guruhlariga qarab olib boriladi.

Tayyorgarlikdan o'tuvchi aholi 3 ta guruhga bo'linadi:

1. Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar, respublika, viloyat tasarrufida bo'lgan shaharlar va tumanlar, davlat hokimiyati hamda boshqaruv organlari, vazirliklar, idoralar, birlashmalar, korxonalar, muassasalar va tashkilotlar rahbarlari, favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilish sohasi mutaxassislari.

2. Ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish sohasida band bo'lgan aholi, umumta'lim maktablari, idoraviy bo'ysinishi hamda tashkiliy-huquqiy shakllaridan qat'iy nazar boshlang'ich, o'rta, oliy va kasb-hunar ta'limi maktablari, texnikumlar o'quvchilari.

3. Ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish sohalarida band bo'lmagan aholi.

Favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilish sohasida tayyorlashning asosiy vazifalari:

1. Aholining barcha guruhlariga favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilish qoidalarini va asosiy usullarini, jabrlanganlarga birinchi tibbiy yordam ko'rsatish yo'llarini, jamoa va yakka tartibda muhofaza vositalaridan foydalanish qoidalarini o'rgatish;

2. Boshqaruvning barcha pog'onalaridagi rahbarlarini aholini favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilish bo'yicha harakat qilishga tayyorlash va qayta tayyorlash;

3. Davlat hokimiyati va boshqaruv organlari, korxonalar, muassasalar, tashkilotlar rahbarlari hamda mutaxassislari avariya- qutqaruv va boshqa kechiktirib bo'lmaydigan ishlarni o'tkazish uchun fuqaro muhofazasi kuch va vositalarini tayyorlash, ularda boshqarish ko'nikmalarini hosil qilish, favqulodda vaziyatlarda harakat qilishda xodimlarning o'z vazifalarini amaliy egallashi belgilangan.

Davlat hokimiyati va boshqaruv organlari, vazirliklar, idoralar, muassasalar va tashkilotlarning rahbarlari hamda mutaxassislari 24 va 30 soatlik dasturlar asosida tayyorgarlikdan o'tadilar. Ularni har uch yilda bir marta tayyorgarlikdan o'tkazib turish ko'zda tutilgan.

Ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish sohasida band bo'lgan aholini tayyorlash ish joylarida mashg'ulotlar o'tkazish va tavsiya qilingan dasturlarga muvofiq favqulodda vaziyatlarda harakat qilishni mustaqil ravishda o'rganish, keyinchalik o'quv mashqlarda va mashg'ulotlarda olingan bilimlar va malakalarini mustahkamlash yo'li bilan amalga oshiradi.

Bu guruhga kiruvchilarni beshta guruhchalarga ajratish mumkin:

- maktabgacha ta'lim muassalari tarbiyalanuvchilari;
- umumiy o'rta ta'lim maktablari o'qituvchilari;
- kab-hunar maktablari va texnikumlar talabalari;
- oliy o'quv yurtlar talabalari;
- korxonalar, tashkilot, muassasalar ishchi va xizmatchilari.

Maktabgacha ta'lim muassasalari. Hozirgi kunda O'zbekiston Respublikasida bog'cha yoshdagi bolalarni favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilish sohasida tayyorlash yo'lga qo'yilmagan. Bu muassasalarda bolalarga xavfsizlikning oddiy elementlarini o'rgatib borish muhim hisoblanadi.

Barcha ta'lim muassasalarida "Fuqaro muhofazasi va hayot xavfsizligi asoslari" kursi o'tilishi lozim. Hozirgi kunda o'quvchilar tayyorgarligi "Chaqiriqqacha yoshlarni tayyorlash" fani dasturi bilan yo'lga qo'yilgan. Dasturda fuqaro muhofazasi darslariga 35 soat vaqt ajratilgan bo'lib, o'rganilgan bilimlari o'quvchi yoshlarni favqulodda vaziyatlarda to'g'ri xarakter qilishga va sodir bo'lganda oqibatlarini bartaraf etishlarida yordam beradi.

Oliy o'quv yurtlari, Universitetlar, institutlar va boshqa oliy ta'lim muassasalari talabalariga ta'lim berish ishlari "Fuqaro muhofazasi va favqulodda vaziyatlar" fani asosida olib borish ko'zda tutilgan. Ta'lim berish jarayonida favqulodda vaziyatlarda boshqarish, hatti-harakatlar masalalariga hamda aholini va hududlarni tabiiy va texnogen xususiyatli favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilish usullarini o'rgatishga katta ahamiyat berilgan.

Iqtisodiyot ob'ektlari rahbarlari hamda mutaxassislarini tayyorlash, ularga ta'lim berish O'zbekiston Respublikasi Favqulodda vaziyatlar vazirligi Fuqaro muhofazasi institutida 24 va 30 soatlik dasturlar asosida olib boriladi.

Rahbar xodimlarga ta'lim berishdan asosiy maqsad aholi va hududlarni favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilishga tayyorlash, avariya, halokat, tabiiy ofatlar sodir bo'lganda uning oqibatlarini bartaraf etish, fuqaro muhofazasi kuch va vositalarini tashkil etishning yo'l-yo'riqlarini o'rgatishdir.

Rahbar xodimlarni, tuzilma rahbarlari, tashkilotlar, muassasalar, korxonalar, avariya-qutqaruv otryadlari tarkibidagi xizmatchilarini, harbiylashtirilgan hamda doimiy tayyor maxsus tuzilmalarning xodimlariga fuqaro muhofazasidan ta'lim berish ishlari favqulodda vaziyatlar boshqarmalariga qarashli hududiy rahbarlar tarkibini tayyorlash markazlarida hamda o'quv mashqlari va mashg'ulotlarda olib boriladi.

Ta'lim berish jarayonida rahbarlarning fuqaro muhofazasidan o'z funksional vazifalarini o'zlashtirib olishlariga, xavfli sharoitda muhitni tahlil qilish va baho berish, favqulodda vaziyatlar sodir bo'lgan hududda xizmat lavozimidan kelib chiqqan holda to'g'ri qaror qabul qilish ko'nikmalarini berishga asosiy e'tibor beriladi.

Tashkilotlar, korxonalar va ob'ektlarning rahbarlari joriy tayyorgarligi ish joylarida fuqaro muhofazasi boshliqlari tomonidan o'quv yili uchun 15 soat hajmida

tashkil etiladi. Tayyorgarlikdan o'tayotgan rahbar xodimlar sodir bo'lishi mumkin bo'lgan favqulodda vaziyatlarni oldindan ko'ra bilish, ular sodir bo'lganda oqibatlarini bartaraf etish va unga rahbarlik qilish bilimlarini egallashlariga ahamiyat beriladi.

Tuzilmalar tarkibidagi korxonalar, muassasalar va tashkilot xodimlariga fuqaro muhofazasidan ta'lim berish ishlari ish joyining o'zida 15 soat hajmida, hamma uchun umumiy bo'lgan mavzularni (10 soat) o'rganish sharti bilan olib boriladi. Bu tuzilmalar tarkibiga ta'lim berish jarayonida favqulodda vaziyatlar oqibatlarini bartaraf etish ko'nikmalarini amaliyotga yaqinlashtirilgan holda olib borish yo'l-yo'riqlariga alohida e'tibor beriladi.

Ishchilar, xizmatchilar, iqtisodiyot tarmoqlari xodimlarini ishlab chiqarishdan ajratmagan holda, rejalashtirilgan mashg'ulotlarda (15 soat), maxsus tayyorlangan rahbarlar boshchiligida o'quv guruhlarida hamda mavzularni mustaqil o'rganish va o'rgangan mavzularni amaliy mashg'ulotlar, ob'ekt miqyosidagi mashqlar va kompleks o'quv mashqlari davomida mustahkamlash orqali amalga oshiriladi.

Ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish sohasida band bo'lmagan aholiga ta'lim berish ma'ruzalar o'qish, suhbatlar o'tkazish, o'quv filmlarini namoyish qilish, mustaqil ravishda qo'llanma va eslatmalarni o'rgatish, radioeshittirishlar va teleko'rsatuvlar yordamida olib boriladi.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish sohasida band bo'lmagan aholini shu jumladan, jismoniy imkoniyati cheklangan shaxslar bilan suhbatlar, ma'ruzalar va uchrashuvlarni tashkil etish va o'tkazish, mahallalarda "Ko'ngillilar klublari"ni tashkil etish va ommaviy axborot vositalari orqali axborot-tahliliy teleko'rsatuvlar, jumladan muntazam efirga uzatiluvchi "Favqulodda 15 daqiqa" nomli teleko'rsatuv tashkil etish, sohaga oid dolzarb masalalar bo'yicha davra suhbatlari, radio eshittirishlar o'tkazish yaxshi samara beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

I. O'zbekiston Respublikasi Qonunlari.

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. -T.: O'zbekiston.2003 yil.
2. "Aholi va hududlarni tabiiy va texnogen xususiyatli favqulodda vaziyatlarda muhofaza qilish to'g'risida". 1999 yil 20 avgust.
4. "Fuqaro muhofazasi to'g'risida". 2000 yil 26 may.
5. "Terrorizmga qarshi kurash to'g'risida". 2000 yil 15 dekabr.

II. Hukumat tomonidan qabul qilingan me'yoriy hujjatlar.

1. O'zbekiston Respublikasi favqulodda vaziyatlar vazirligining faoliyatini tashkil etish masalalari to'g'risida (1996 yil 11 aprel, 143-sonli).
2. O'zbekiston Respublikasi Favqulodda vaziyatlarda ularning oldini olish va bunday vaziyatlarda harakat qilish davlat tizimi faoliyatini samarali tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida (2023 yil 29 aprel, 171-sonli).

3. Fuqaro muxofazasiga oid rahbar va me'yoriy hujjatlar, Toshkent, FVV, 2003 yil

4. Texnogen, tabiiy va ekologik tushdagi favqulodda vaziyatlarning tasnifi to'g'risida (1998 yil 27 oktabr, 455-sonli);

5. Toshkin, sel oqimlarini oqizib yuborish va ko'chki hodisalari bilan bog'lik bo'lgan halokatli oqibatlarning oldini olish hamda ularni bartaraf etish chora-tadbirlari to'g'risida (1994 yil 12 aprel, 201-sonli).

IV. Uslubiy qo'llanmalar.

1. A.Q.Nurxo'jaev, M.Yu.Yunusov, I.X.Xabibullayev "Favqulodda vaziyatlar va muhofazasi tadbirlari", Toshkent, 2001 yil.

2. I.Raxmon "Favquloddagi vaziyatlarda birinchi shoshilinch yordam", Toshkent, 2004 yil.

3. K. T. Tursunov. "Sovremennoe sostoyanie izucheniya, prognoza seley i snejnyx lavin v Uzbekistane"., Tashkent, IGZ, 2006 god.

4. A. Nurxodjaev. "Tabiiy ofatlar, hosil bo'lishi, tasnifi, aholi va hududlarni muhofaza qilish qoidalari", Toshkent, FMI, 2006 yil.

5. «Sovremennoe sostoyanie i perespektivi razvitiya Grajdanskoy zashchity», Tashkent, IGZ, 2006 god.

6. "Fuqaro muhofazasiga oid me'yoriy-huquqiy" hujjatlar, 1-tom, Toshkent, fvv, FMI, 2007 yil.

7. "Fuqaro muhofazasini boshqarish" (ma'ruza matni). Toshkent, FMI 2008 yil.

8. O'.Hasanov. "Favqulodda vaziyatlarda tibbiy xizmat" darslik. Toshkent, 2006 yil.